

Monika Glanowska, Bernadeta Koszyła, Monika Waligóra

Dźwięki i muzyka w wybranych podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej

Rozwój muzyczny jest jednym z elementów ogólnego rozwoju każdego człowieka. Rozwój ten może nastąpić, jeżeli istnieją zadatki zdolności specyficznie muzycznych (Burowska, Głowacka, 2006). Ilość i jakość bodźców muzycznych wpływa znacząco na procesy poznawcze, rozwój inteligencji, wyobraźni, wrażliwości oraz swobodnej ekspresji dziecka. O ogromnej roli muzyki świadczą liczne publikacje wybitnych autorów, takich jak Zofia Burowska, Ewa Głowacka (2006), Maria Przychodzińska, Maria Manturzevska i Barbara Kamińska (1990), Romualda Ławrowska (2003), Zofia Konaszkiewicz (2000) i inni. Jej głównym zadaniem stało się przygotowanie odbiorców do aktywnego słuchania i przeżywania muzyki, ale istotne jest także rozwijanie zainteresowań i zamiłowań muzycznych oraz pogłębianie motywacji do muzyki.

Dźwięki najczęściej kojarzone są z muzyką wyrażoną przez instrumenty, śpiew, ale także wyrazy. Te ostatnie tworzą figurę stylistyczną nazywaną dźwiękonaśladownictwem (inaczej onomatopeją), są zorganizowaniem warstwy dźwiękowej utworu w taki sposób, że imituje rozmaite pozajęzykowe zjawiska akustyczne. Dźwiękonaśladownictwo stanowi nawiązanie do dźwięków występujących w rzeczywistości (*Słownik terminów literackich*, 2003). Wyrażenia dźwiękonaśladowcze powinny pojawić się w mowie dziecka po 6 m.ż., w okresie nazwanym przez Leona Kaczmarska (1966) okresem melodii. Wyrazy te umożliwiają dziecku ćwiczenie kompetencji komunikacyjnej i artykulacji. Najczęściej występują w formie rzeczowników, czasowników, przymiotników i przysłówków (Cieszyńska, 2004).

Aktywność taneczna, która ściśle związana jest z ruchem i dźwiękiem, może występować zarówno w formie sztuki tanecznej, jak i zabawy. Taniec dla małych dzieci to przede wszystkim swobodny ruch przy muzyce. Dopiero w edukacji przedszkolnej, a następnie wczesnoszkolnej ta aktywność pełni oprócz zabawy funkcję nauki (Kuźmińska, 2002). Dlatego też analizując treści muzyczne w pakietach edukacyjnych, należy zwrócić uwagę także na zakres i różnorodność ćwiczeń z tego obszaru.

Postanowiono dokonać analizy pakietów edukacyjnych wykorzystywanych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Są to: *Nasz elementarz* (MEN) oraz *Elementarz XXI wieku* (Nowa Era). Przeglądowi i interpretacji poddano podręczniki wchodzące w ich skład oraz materiały do edukacji muzycznej. Pakiety zostały dobrane ze względu na kryterium ich stosowalności w edukacji wczesnoszkolnej. Celem prowadzonej

pracy badawczej było opisanie elementów dźwięku i muzyki występujących w tych podręcznikach. Problem badawczy zawiera się w pytaniu: W jaki sposób zaprezentowane są treści muzyczne i taneczne, a także wyrazy dźwiękonaśladowcze w wybranych podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej? W celu uzyskania odpowiedzi na to pytanie posłużono się metodą analizy dokumentów.

Treści muzyczne w klasie pierwszej zamieszczone w podręczniku *Nasz elementarz*

Przegląd podręczników rozpoczęto od pakietu podręczników dla klasy I, zaproponowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, który jako jedyny na rynku jest dopuszczony do użytku szkolnego na podstawie Ustawy o systemie oświaty (art. 22c ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

W odniesieniu do podręcznika MEN *Nasz elementarz* trudno mówić o edukacji muzycznej. Z założenia określenie to powinno odnosić się do pewnej systematyzacji materiału muzycznego¹. Tu nie pojawiają się istotne treści edukacji muzycznej, a jedynie przypadkowe i zupełnie niezależne od siebie informacje. Brak spiralnego układu treści i zasady stopniowania trudności, które są bardzo istotne, nie tylko w kontekście edukacji muzycznej. W klasie I pojawiają się szczątkowe informacje dotyczące instrumentów szkolnych (cz. 1: 39) oraz muzyki i kapeli góralskiej (cz. 2: 64–65). Jednym z ostatnich zagadnień pojawiającym się w klasie I jest poznanie *Mazurka Dąbrowskiego* (cz. 4: 6–7), a także zapoznanie się z melodią krakowiaka na przykładzie piosenki *Płynie Wisła, płynie* (cz. 4: 11). Autorki proponują uczniom podjęcie próby gry na szklankach wypełnionych różną ilością wody (cz. 4: 87) i związane z tym rozpoznawanie dźwięków wyższych i niższych. Pojawiają się także ćwiczenia związane ze słuchaniem muzyki, a jednym z poleceń jest wykonanie koncertu za pomocą gestodźwięków (cz. 4: 84). Nie jest to jednak określona muzyka czy ustalony utwór przeznaczony dla uczniów szkoły podstawowej, a jedynie „dowolna muzyka”.

Warty uwagi jest fakt, że w stosowanym obecnie w szkołach w całej Polsce podręczniku edukacja muzyczna, która według założeń powinna być rozumiana jako rozwijanie zdolności i umiejętności muzycznych przy użyciu różnorodnych form aktywności muzycznej², nie istnieje. Przejawia się to w niewykonywaniu podstawowych czynności muzycznych, jakimi są: kształcenie słuchu, kształcenie głosu, wprowadzanie notacji muzycznej oraz wiedzy z zakresu teorii muzyki.

Występowanie wyrażen dźwiękonaśladowczych w *Naszym elementarzu* będzie rozpatrywane z punktu widzenia śpiewnego charakteru tych zwrotów, ale także w odniesieniu do sprawdzania treści dydaktycznych, których są obrazem. Poniższa

¹ Taką systematyzację materiału, a także spiralny układ treści i zasadę stopniowania trudności zawiera podręcznik *So mi la* (Z. Burowska, B. Karpala, B. Noword, A. Wilk) oraz *la ti do* (Z. Burowska, B. Karpala, J. Kurcz, A. Wilk) oparte na Krakowskiej koncepcji Programowo-Metodycznej.

² Rodzaje aktywności na zajęciach muzycznych według Krakowskiej koncepcji Programowo-Metodycznej to: śpiewanie, zbiorowa gra na instrumentach szkolnych, zajęcia muzyczno-ruchowe, tworzenie muzyki oraz słuchanie muzyki.

tabela prezentuje uporządkowane informacje na temat onomatopei występujących w poddanych analizie podręcznikach. Najczęściej pojawiającymi się w *Naszym elementarzu* wyrażeniami dźwiękonaśladowczymi są te będące próbą odzwierciedlenia odgłosów pochodzących z codziennych sytuacji życiowych, takich jak: tykanie zegara „tik tak”, robienie zdjęć aparatem fotograficznym „klik, klik”, skrzywienie drzwi „skrzyp, skrzyp”. Inne kategorie wyrazów dźwiękonaśladowczych występują okazjonalnie, nawiązując do ilustracji podręcznikowych. Autorzy proponują także ćwiczenia polegające na wymyśleniu przez uczniów dźwięków naśladowujących działanie zegarów, zachęcają do zaśpiewania swojego imienia, a także proponują odnalezienie przedmiotów, które pozwolą odzwierciedlić wyrazy dźwiękonaśladowcze, takie jak: „bum, trach, kap, puk, dzyń” (cz. 3: 84).

Tabela 1. Wyrazy dźwiękonaśladowcze występujące w analizowanych podręcznikach

	Nasz elementarz, kl. I	Elementarz XXI wieku, kl. I		Elementarz XXI wieku, kl. II		Elementarz XXI wieku, kl. III	
		Podręcznik	Materiały do muzyki	Podręcznik	Materiały do muzyki	Podręcznik	Materiały do muzyki
Odgłosy z życia codziennego	10	6	4	5	3	9	–
Odgłosy ludzi	2	8	2	2	2	3	–
Odgłosy zwierząt	2	1	6	5	7	2	–
Odgłosy zjawisk atmosferycznych	2	1	1	–	1	1	2
Odgłosy instrumentów	–	–	–	–	2	–	5

Źródło: opracowanie własne

Wiadomości i umiejętności taneczne to aktywności, które także powinny znaleźć się w pakietach edukacyjnych. W *Naszym elementarzu* treści odnoszące się do stymulowania działalności tanecznej zamieszczone są w częściach 1, 2 i 4. W części 3 *Wiosna* nie ma ani jednego ćwiczenia, które mogłoby przekazywać, rozwijać, czy też utrzymywać materiał dydaktyczny z omawianego zakresu. W części 1 autorki proponują tylko jedno zadanie taneczne powiązane z edukacją matematyczną. Zadaniem uczniów jest opowiedzieć na podstawie ilustracji na pytania: „W ilu grupach tańczą dzieci?”, „Ile dzieci tańczy w jednej grupie?”, „Ile jest wszystkich tańczących dzieci?” (cz. 1: 66). W drugiej części podręcznika zaproponowano uczniom stworzenie choreografii tańca góralskiego. Zauważyć można jednak niespójność propozycji zadania ruchowego (tanecznego) z wcześniej omawianymi treściami dydaktycznymi. Do krótkiego opowiadania o górach dołączono ilustracje przedstawiające pięcioosobową kapelę góralską.

ską. Proponowane ćwiczenia: „Posłuchajcie muzyki góralskiej. Zatańczcie góralski taniec” (cz. 2: 65) nie mają odniesienia do wcześniejszego opowiadania i ilustracji. W części 4 widoczna jest inna forma realizacji treści tanecznych. Do piosenki *Płynie Wisła, płynie* dołączona jest ilustracja eksponująca parę dzieci w stroju krakowskim. Dziewczynka ustawiona jest twarzą do czytelnika, ciężar jej ciała przeniesiony jest na lewą nogę, prawa zaś ugięta jest w kolanie i podniesiona do przodu. Chłopiec stojący obok zaprezentowany jest w pozycji statycznej, z rękami na biodrach i w lekkim rozkroku. Zadanie do wykonania dla uczniów brzmi: „Nauczcie się tańczyć kilka figur krakowiaka” (cz. 4: 11). Analiza tekstu utworu muzycznego oraz interpretacja ilustracji pozwalają na stwierdzenie, że ani treść piosenki, ani rysunek nie prezentują figur, ustawienia oraz kroków krakowiaka.

Treści muzyczne zamieszczone w pakiecie edukacyjnym *Elementarz XXI wieku*

Dla potrzeb niniejszego artykułu analizie poddano również podręczniki dla klas I–III oraz materiały do muzyki będące częścią pakietu edukacyjnego Wydawnictwa „Nowa Era”.

Ogniwem spajającym wszystkie aktywności muzyczne w tej pozycji jest piosenka – inna na każdych zajęciach muzycznych. Wybrane utwory dopasowane są do tematyki zajęć z zachowaniem cykliczności pór roku. Pojawiają się również materiały nutowe, które mogą stać się pomocą dla nauczyciela prowadzącego zajęcia. Pierwszym wprowadzanym zagadnieniem muzyczno-ruchowym jest *Marsz*, który utrwalany jest kilkakrotnie podczas różnych zabaw (kl. I: 7). Autorki wprowadzają zagadnienia muzyczne, rozpoczynając od zjawisk znanych uczniom, tj. odgłosów z otoczenia czy przedmiotów, za pomocą których można tworzyć muzykę (kl. I: 6–9). Na początku uczniowie pracują na klockach rytmicznych mających pomóc im zrozumieć długość dźwięku i relację między ćwierćnutą a ósemką (kl. I: 39), Kolejno zamieniają je na wartości rytmiczne długie i krótkie (kl. I: 64). Wcześniej niż wartości rytmiczne pojawiają się dźwięki wyższe i niższe, a także dźwięki *sol* i *mi* (kl. I: 62). Idąc za zasadą, że muzyka wywodzi się z mowy, rytmu i ruchu, w pierwszej kolejności powinny pojawić się zagadnienia i wartości rytmiczne, a następnie wzory melodyczne.

Analizowany podręcznik do muzyki bazuje na metodzie absolutnej, która obecnie stosowana jest w szkołach muzycznych. Autorzy wprowadzają elementy melodyczne, opierając się na archetypach (wzorach) melodycznych³. Wzory te pojawiają się jednak w odmiennej kolejności niż w przypadku metody względnej (relacyjnej), stosowanej w Krakowskiej Koncepcji Programowo-Metodycznej. W propozycji podręcznikowej nie pojawia się liniatura⁴; zaraz po poznaniu pierwszego wzoru melodycznego (kl. I: 62) wprowadzana jest cała pięciolinia (kl. I: 62). W podręczniku

³ Wzory melodyczne wprowadzane są w następującej kolejności: sol, mi, la, re, do, fa, si, do, natomiast w KK są to: so, mi, la, do, re, do, fa, ti.

⁴ Krakowska Koncepcja Wychowania Muzycznego proponuje wprowadzanie linii po kolei – zaczynając od dwóch przy pojawieniu się archetypu melodycznego *so-mi*, następuje trzech, czterech i pięciu przy wprowadzaniu kolejnych wysokości.

odnaleźć można także ćwiczenia związane z aktywnym słuchaniem muzyki⁵. Należy tutaj zaznaczyć, iż jest to forma ekspresji muzycznej najczęściej pomijana przez nauczycieli. Na uwagę zasługuje również fakt, że podręcznik bogaty jest w treści z zakresu zasad muzyki oraz instrumentoznawstwa⁶. Pojawia się także propozycja tworzenia instrumentów muzycznych – tzw. brzękadełek. Warto również zaznaczyć, iż podręcznik zawiera dużo zabaw muzyczno-ruchowych, a także tańce ludowe i narodowe w układzie dla dzieci. W klasie III pojawia się nauka *Mazurka Dąbrowskiego* (kl. III: 6). Autorzy zakładają także naukę gry na flecie prostym sopranowym (zaliczanym do instrumentów szkolnych). Wprowadzanie dźwięków odbywa się tutaj w prawidłowej kolejności, a zamieszczone ilustracje ułatwiają zrozumienie trudnych dla uczniów układów, odpowiadających poszczególnym dźwiękom.

Odwołując się do tabeli 1, można uznać, iż największą grupą wyrazów dźwiękonaśladowczych pojawiających się w *Elementarzu XXI wieku* dla pierwszoklasistów są te, które nawiązują do odgłosów odzwierciedlających zachowania i wydawanych przez ludzi, tj. śmiech „hi” (cz. 1: 68), kichanie „apci, apci” (cz. 2: 22), odzwierciedlenie ulgi „uff” (cz. 2: 122), ale także płacz „buuuu” (cz. 2: 88). W drugiej kolejności, pojawiają się wyrazy dźwiękonaśladowcze prezentujące zjawiska dotyczące życia codziennego, np. odgłos zegara „bim-bom” (cz. 1: 56), odgłos telefonu „din, din” (cz. 1: 76) czy pukanie do drzwi „puk puk” (cz. 1: 78). W bardzo niewielkim zakresie pojawiają się wyrazy dźwiękonaśladowcze odzwierciedlające odgłosy zjawisk atmosferycznych oraz wyrazy prezentujące odgłosy zwierząt. Wyrażenia dźwiękonaśladowcze, o których mowa, najczęściej umieszczone są w tekstach do czytania bądź jako komentarz do ilustracji. Najbardziej liczną grupę wyrazów dźwiękonaśladowczych w materiałach do muzyki dla klasy I stanowią odgłosy zwierząt. Zaprezentowano je w piosenkach *Wieżiemy kogucika* (s. 62) i *Ptasi koncert* (s. 78). Prócz wyrazów dźwiękonaśladowczych znalezionych w utworach muzycznych autorzy proponują także ćwiczenia doskonalące umiejętność naśladownictwa, np. „kiedy usłyszysz kukułkę, kukaj jak ona” (s. 61), „naśladowaj odgłosy deszczu” (s. 73), a także „zamień odgłosy ptaków na dźwięki” (s. 79).

W podręczniku do klasy II pojawia się znacznie mniej wyrazów dźwiękonaśladowczych. Najczęściej są nimi wyrażenia odzwierciedlające odgłosy zwierząt, np. ćwierkanie wróbli „cier, cier” (cz. 1: 14–15) czy odgłos wydawany przez kukułkę „kuku” (cz. 1: 27). Kolejno pojawiają się także wyrazy prezentujące odgłosy z życia codziennego, a wśród nich: odgłosy zegarów „tik-tak, kuku, drr” (cz. 1: 107) czy odgłos upadającego przedmiotu „łup”. Autorki proponują także uczniom, aby spróbowali odwzorować odgłosy przyrody głosem lub przy użyciu jakichś przedmiotów. W materiałach do zajęć muzycznych pojawia się również spora grupa wyrazów dźwiękonaśladowczych. Na uwagę zasługuje szczególnie utwór *Podwórko pod chmurką* (s. 78–79), obfitujący w dźwiękonaśladowcze wyrażenia prezentujące odgłosy zwierząt, np. kozy „me”, barana „be”, kaczki „kwa”. Ponadto wyrazów dźwiękonaśladowczych użyto w piosenkach: *Zegary* (s. 42), *Trąbka gra* (s. 81), *Jedzie Pani Zima* (s. 46)

⁵ Przykłady aktywnego słuchania muzyki znajdują się w kl. I m.in. na stronach: 13, 16, 25, 29, 43, 47, 51, 55, 59, 87, 89.

⁶ Przykłady znajdują się w kl. I na stronach: 11, 20, 43, 46, 49, 59 oraz 79.

oraz *W listopadzie* (s. 32). Autorki proponują także, by uczniowie naśladowali sami wybrane odgłosy, np.: „naśladowaj odgłosy łąki” (s. 64), „naśladowaj różne rodzaje zegarów” (s. 44–45), „naśladowaj bieg, kłaskanie konia oraz woźnicę” (s. 80).

W klasie III najwięcej wyrazów dźwiękonaśladowczych znaleziono w kategorii odgłosów pochodzących z życia codziennego, np. upadanie przedmiotów „bach”, „trach” (cz. 2: 16) czy naśladowujących odgłos dzwonka wiadomości mailowej „dyn” – (cz. 1: 110). Pojawiają się także odgłosy demonstrujące zachowania ludzi („mniam, mniam”, „ech”). Sporadycznie napotkać można wyrazy odzwierciedlające odgłosy zwierząt i odgłosy naśladowujące zjawiska atmosferyczne. Podobnie jak we wcześniejszych częściach są one głównie umieszczone w tekstach literackich. W materiałach do zajęć muzycznych dla klasy III, wyrazy dźwiękonaśladowcze użyte są wyłącznie w piosenkach, np. *Co robi powietrze*, *W deszczowym rytmie*, *Panie Janie*. W tej pozycji najliczniejszą grupę stanowią wyrazy dźwiękonaśladowcze odzwierciedlające grę na instrumentach („tra ra ra ra” – trąbka; „klapu, klap” – instrumenty perkusyjne; „tri li; klim bim bim” – fortepian), zastosowane w utworze *Witamy na koncercie*.

W podręczniku do muzyki w każdej z klas treści taneczne usystematyzowane są w wydzielonych obszarach: *Kartka ze śpiewnika* oraz *Muzyka i zdrowie*. W pierwszym autorzy proponują zabawy taneczne w odwołaniu do treści poznanej piosenki, np. „Zatańczcie do piosenki o wesołym Nowym Roczku”⁷ (s. 43). Inną formą połączenia piosenki i tańca jest możliwość wykorzystania przez uczniów opisanych figur tanecznych w treści utworów, np. „wirują w świetle księżycy, tańczą, zabawa trwa...” (s. 45). Zaś w piosence *Zimowa poleczka* pierwsza grupa uczniów tańczy dowolnie, druga ilustruje ruchem treść utworu.

W obszarze *Muzyka i zdrowie* autorzy umieścili następujące polecenia ćwiczeń z zakresu aktywności tanecznej: „pokaż jak tańczy twoja ulubiona zabawka” (s. 23), „zatańczcie karnawałowy taniec” (s. 49), „pokażcie, jak bohaterowie tańczą na lodzie” (s. 55); „posłuchajcie krakowiaka i zatańczcie figury pokazane na ilustracji przez dzieci w strojach”.

W klasie II również pojawiają się ćwiczenia taneczne na *Kartkach ze śpiewnika*. Wiele z nich powiązanych jest z utworem muzycznym, gdzie uczniowie tańczą zgodnie z instrukcją nauczyciela, poleceniem zapisanym w podręczniku bądź bazując na ilustracji poglądowej. W podręczniku znaleźć można także zabawy muzyczno-ruchowe, które odwołują się do wiadomości i umiejętności tanecznych nabytych przez uczniów w poprzedniej klasie. Autorzy proponują, by uczniowie przypomnieli sobie figury krakowiaka wprowadzone w klasie I i zilustrowali ruchem treść piosenki *Płyńcie Wisła, płynię*, zgodnie z zaproponowanymi rysunkami (s. 29). Kolejnym zestawem zadań tanecznych są ćwiczenia z utworem *Jesień, jesieniucha*, gdzie uczniowie podczas refrenu mają wykonywać podany układ kroków tanecznych (s. 26)⁸. W części *Muzyka i zdrowie* autorzy zaproponowali jedno ćwiczenie taneczne z zakresu motoryki małej, a mianowicie *Czarodziejski taniec dłoni*. Każdy uczeń może to zadanie wykonać według własnego pomysłu. Pomocna w realizacji zadania może być ilustracja przedstawiająca trzy osoby (tyłem) wykonujące to ćwiczenie z unie-

⁷ Przykłady tych aktywności: s. 43, 51, 75 (kl. I).

⁸ Inne przykłady: s. 4 i 5 (kl. II).

sionymi rękami (s. 21). Inną formą aktywności tanecznej dla uczniów jest polecenie zatańczenia polki (s. 49) i trojaka (s. 97) zgodnie z podaną instrukcją i ilustracją. Warty uwagi jest także fakt, że oprócz ćwiczenia praktycznego związanego z polką jest także podana informacja o tym tańcu. Uczeń ma możliwość poznania zapisu rytmu, cech charakterystycznych, a także sposobu wykonania (s. 50). Innym zadaniem teoretycznym jest przyporządkowanie zapisów nazw tańców do poszczególnych regionów Polski (s. 96–97). Należy także zwrócić uwagę, że w podręczniku do klasy II (czego nie było w klasie I) autorzy zaproponowali zabawę *Muzyczna karuzela* (s. 101), w ramach której uczniowie w formie zagadek mają możliwość utrwalenia wiadomości i umiejętności tanecznych.

W klasie III treści taneczne są bardziej rozbudowane zarówno w zakresie *Kartki ze śpiewnika*, jak i części *Muzyka i ruch*. Autorzy proponują więcej aktywności związanych z dowolnym ruchem do muzyki, ale proponują poszerzenie wiadomości o tańcach ludowych. Rozszerzona jest także propozycja wykonywania tańców zgodnie z opisanym układem ruchowym, np. piosenki *Owieczki Kasi* (s. 18), gdzie uczniowie tańczą w różnych konfiguracjach oraz z użyciem różnych aktywności (np. maszerowanie, klaskanie w dłonie itp.) czy *Na moście w Arwinionie* (s. 29), gdzie uczniowie w parach mają za zadanie maszerować w różnych kierunkach. Do polecenia dołączona jest także ilustracja pogładowa trzech par tancerzy w strojach z danej epoki, które tańcząc przechodzą przez tytułowy most krokiem tanecznym. Z kolei w utworze *Wybieramy się na bale* (s. 42) prócz śpiewu autorzy proponują uczniom, by przebrali się w dowolny sposób. Podczas zwrotek, zgodnie z poleceniem zawartym w podręczniku, uczniowie mają np. tańczyć walczyka, zaś w czasie refrenu maszerować w miejscu. Podobnie jak do poprzednich utworów, również i w tym przypadku do utworu dołączona jest ilustracja pogładowa prezentująca pięcioro dzieci tańczących w przebraniu. Wskazówki kroków tanecznych dołączone są także do piosenek *Hej, ho, żagle staw!* (s. 73) oraz *Piosenka Walczyk dla mamy* (s. 91). Inną propozycją, jaką można zaliczyć do aktywności związanych z tańcem, są wyliczanki, np. *Dalej rażno, dalej wkoło* wraz z opisem jej wykonania (s. 94). Kolejnym pomysłem tanecznym znalezionym w elementarzu jest taniec z rekwizytem. Podczas śpiewania zwrotek piosenki *Książki, książki, książki* (s. 87) uczniowie mają przechadzać się po sali, natomiast podczas refrenu mają zatańczyć z dowolną książką lub rytmicznie odwracać jej kolejne kartki. Uzupełnieniem polecenia jest ilustracja trzech dziewczynek wykonujących to ćwiczenie. Autorzy podręcznika proponują także, by w niektórych piosenkach uczniowie wykorzystali figury pochodzące z tańców ludowych: kolejno *Jesienna poleczka* (s. 20), gdzie w refrenie dzieci wykonują kroki polki, melodia ludowa *Czerwone jabłuszko* (s. 26), w rytm której uczniowie mogą tańczyć kujawiaka według instrukcji nauczyciela. Autorzy w jednym z ćwiczeń sugerują, by uczniowie wypisali pod rysunkami nazwy polskich tańców ludowych, które wcześniej poznali (s. 84). Uczniom zostaje także zaproponowany do ćwiczenia taniec dworski – gawot (s. 30). Według instrukcji nauczyciela uczniowie mają także za zadanie wykonać taniec rumuński *Alumelul* (s. 98) oraz taniec kowbojski (s. 97).

W części *Muzyka i ruch* prócz propozycji wykonania tańca według opisu (s. 27) uczniowie mają możliwość improwizacji tanecznych, np. wykonania zimowego tań-

ca (s. 56) lub tańca karnawałowego (s. 43). Autorzy pakietu edukacyjnego *Elementarz XXI wieku* proponują również utrwalenie wszystkich umiejętności tanecznych w *Muzycznym pociągu*. W trakcie utworu uczniowie powtarzają figury wszystkich poznanych tańców ludowych: krakowiaka, kujawiaka, polki i trojaka (s. 101).

Wnioski z analizy

W wyniku analizy wyżej wymienionych podręczników i materiałów do muzyki uwagę zwraca brak systematyzacji materiału muzycznego, zagadnienia często nie są ze sobą powiązane, a wręcz przypadkowe. W podręcznikach (szczególnie *Elementarzu XXI wieku*) pojawia się zbyt dużo tekstu pisanego i nutowego, szczególnie w klasie I, gdzie dzieci nie potrafią jeszcze czytać, nie mówiąc już o czytaniu nut. Taką formę mógłby mieć podręcznik metodyczny dla nauczyciela, natomiast dzieci powinny otrzymać zeszyt ćwiczeń, który zawierałby przykłady nutowe i tekstowe dopasowane do ich możliwości, nie tylko muzycznych.

Należy zauważyć, że w klasie I nie powinno się stosować piosenek w tonacjach molowych, są one zbyt trudne do zrozumienia i wykonania, szczególnie z powodu półtonów, na których są zbudowane. Warto także zastanowić się nad ambitusem piosenek oraz ich rytmem. Skala głosu dziecka kończącego przedszkole to tylko odległość seksty wielkiej, piosenki użyte w podręcznikach często mają większy ambitus, który nie jest dostosowany do dziecięcych możliwości wokalnych. Wybrane piosenki od samego początku zawierają wszystkie wartości rytmiczne, które znane są dzieciom tak naprawdę tylko z przedszkola – intuicyjnie, ale nie potrafią ich nazwać. Zamiast stosowania od razu piosenek, proponowałabym śpiewanki oparte na archetypach melodycznych, często zbudowane na pentatonice lub heksachordzie durowym. Podręczniki warto by wzbogacić o większą liczbę zajęć ruchowych, zabaw przy muzyce, ruchu do muzyki. Dzieci powinny także poznać polskie tańce narodowe w łatwym układzie tanecznym, ale również aktywnie słuchać muzyki⁹. W przyszłości warto byłoby opracować podręcznik metodyczny dla nauczyciela i zeszyt ćwiczeń dla ucznia do zajęć muzycznych, gdyż w analizowanych podręcznikach ta granica niestety się zaciera.

Doskonałym, niestety zapomnianym podręcznikiem do muzyki dla nauczyciela jest *So-mi-la* Z. Burowskiej, A. Wilka, B. Noworol i B. Karpały. Jest on oparty na zasadzie stopniowania trudności, posiada spiralny układ treści, ale, co bardzo istotne, systematyzuje materiały muzyczne. Wykorzystuje mniej znaną w Polsce metodę względną (relacyjną), uczącą dzieci rozumienia relacji interwałowych między dźwiękami. Zawarte w nim ćwiczenia i zabawy oparte są na pięciu rodzajach aktywności muzycznych, a także na podstawowych czynnościach wychowania muzycznego. Jest to podręcznik opracowany na podstawie wieloletnich badań krakowskiego zespołu muzyków pedagogów. Stosowanie go przyniosło bardzo dobre rezultaty w badaniach.

Analiza pakietów edukacyjnych pozwala na stwierdzenie, że najczęściej pojawiającymi się w nich wyrażeniami dźwiękonaśladowczymi są te, które odzwierciedlają

⁹ Propozycje aktywnego słuchania muzyki opracowały: R. Ławrowska, Z. Nowak (2014), *Muzyczne animacje. Aktywne słuchanie, rozumienie, przeżywanie muzyki przez dzieci*, Warszawa: DUX.

odgłosy przedmiotów z życia codziennego, oraz te, które naśladują odgłosy zwierząt. Proponowane ćwiczenia pozwalają na rozwijanie kompetencji komunikacyjnych, wyobraźni, a także sprawności związanych z muzyką, tj. poczucia rytmu oraz sprawności wokalne.

Treści taneczne zamieszczone w podręczniku *Nasz elementarz* pozwalają wnioskować, że zakres proponowanych zadań jest znikomy. Jedynie w częściach 1, 2 i 4 przedstawione są zadania odwołujące się do elementów tańca. Warto także dodać, że polecenia tych ćwiczeń są m.in. niespójne z omawianymi treściami lekcji, niepełne pod względem merytorycznym, a także niezgodne z przedstawianymi ilustracjami na danej stronie.

Zakres materiału teoretycznego oraz praktycznego w pakiecie edukacyjnym *Elementarz XXI wieku* jest zdecydowanie szerszy. Wielość różnorodnych ćwiczeń w tej publikacji pokazuje, co ją różni od treści zawartych w podręczniku *Nasz elementarz*. Autorzy tej publikacji przekazują podstawowe informacje o cechach charakterystycznych kilku tańców (pochodzenie, nazwa, kroki, figury, stroje). Redaktorzy *Elementarza XXI wieku* proponują także ćwiczenia taneczne połączone m.in. z treścią prezentowanych piosenek, ruchem swobodnym do proponowanej muzyki (polskiej i zagranicznej), zabawami muzyczno-ruchowymi z rekwizytem (książka), a także wykonywanie elementów i układów tańców ludowych. Wszystkie te ćwiczenia opatrzone są ilustracjami i opisami, które pozostają zgodne i spójne z poleceniem skierowanym do uczniów. W przyszłości w podstawie programowej wychowania wczesnoszkolnego powinien znaleźć się osobny obszar dotyczący sprawności tanecznych. Obecnie wiadomości i umiejętności z tego obszaru włączone są do edukacji muzycznej. Takie zmiany w zapisach prawnych pozwoliłyby na usystematyzowanie treści teoretycznych, jak i praktycznych z omawianego zakresu. W dalszej kolejności być może pozwoliłoby to na stworzenie osobnego przedmiotu, niebędącego jedynie ofertą zajęć dodatkowych, skierowanego do wybranych uczniów.

Bibliografia

- Burowska Z., Głowacka E. (2006), *Psychodydaktyka muzyczna*. Kraków: Wydawnictwo AM.
- Cieszyńska J., (2004), *Wrażenia dźwiękonaśladowcze*. Kraków: Arson.
- Kaczmarek L. (1966), *Nasze dziecko uczy się mowy*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kuźmińska O. (2002), *Taniec w teorii i praktyce*. Poznań: Wydawnictwo AWF.
- Konaszewicz Z. (2000), *Muzyk, pedagog, odpowiedzialność pedagoga – muzyka*. Warszawa: Wydawnictwo AM.
- Ławrowska R. (2003), *Uczeń i nauczyciel*. Kraków: Wydawnictwo AP.
- Ławrowska R., Nowak Z. (2014), *Muzyczne animacje. Aktywne słuchanie, rozumienie, przeżywanie muzyki przez dzieci*, Warszawa: DUX.
- Manturzevska M., Kotarska H. (red.) (1990), *Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*. Warszawa: WSiP.
- Popławska A., Szelał P., Kotowski K., *Słownik terminów literackich*, Kraków: Greg.

Omawiane podręczniki:

- Burowska Z., Karpała B., Noworol B. (rok), *So mi la. Ćwiczenia muzyczne w klasach I–III*. Warszawa: WSiP.
- Burowska Z., Karpała B., Kurcz J., Wilk A., (rok), *La ti do. Ćwiczenia muzyczne w klasach IV–VIII*. Warszawa: WSiP.
- Hryszkiewicz E., Stępień B., Winiecka J. (2011) *Elementarz XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Lorek M., Wollman L. (2014), *Nasz elementarz*. Warszawa: MEN.

Streszczenie

Rozwój muzyczny dziecka jest jednym z istotnych elementów ogólnego rozwoju człowieka. Edukacja muzyczna na stałe zagościła w podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej. Badania oparto na analizie podręczników *Nasz elementarz* oraz *Elementarz XXI wieku*. Dowodzą one, że w podręcznikach edukacja muzyczna jest znacznie ograniczona. Niewiele jest również zagadnień związanych z tańcem. Inną kwestią były wyrazy dźwiękonaśladowcze. Ten temat poruszany jest w podręcznikach znacznie częściej. Wnioski z przeprowadzonych badań są następujące: podręcznikom brak systematyzacji materiału muzycznego, a zakres proponowanych zadań i ćwiczeń tanecznych jest znikomy.

Słowa kluczowe: edukacja muzyczna, edukacja wczesnoszkolna, treści taneczne, wyrazy dźwiękonaśladowcze

Sounds and music in the selected textbooks for early childhood education

Abstract

Child's musical development is one of the most important elements of overall human development. Music education is present in the textbooks for early childhood education. The study was based on the analysis of textbooks *Our primer* and *Primer of the twenty-first century*. Research shows that music education in textbooks is greatly reduced. Issues related to dance are also scarce. The third tested issue was a matter of onomatopoeic words. This topic appears in textbooks more often. The conclusions of the study are as follows: textbooks lack systematization of musical material, and the scope of the proposed tasks and dance exercises is insufficient.

Key words: music education, childhood education, dance, onomatopoeic words